

Γράφοντας παιδικά βιβλία γνώσεων

Μαρίζα Ντεκάστρο
Συγγραφέας, παιδαγωγός, κριτικός βιβλίων για παιδιά

Πώς ξεκίνησε όλη αυτή η ιστορία που κατέληξε σε 20 βιβλία, ένα κρατικό βραβείο, ένα best seller και πολλά long sellers?

Νεαρή φοιτήτρια των παιδαγωγικών στο Παρίσι στον απόηχο των γεγονότων του Μάη. Ένας ολόκληρος κόσμος ξεδιπλώνεται!

Σπουδές στο Παρίσι σήμαινε ζωντάνια, φαντασία, επισκέψεις σε μουσεία, ανακάλυψη πολιτιστικών προγραμμάτων για παιδιά, stage στην παιδική βιβλιοθήκη του Κλαμάρ και γνωριμία με τον κόσμο του παιδικού βιβλίου. Ανακάλυψη ότι τα βιβλία δεν είναι μόνο για διάβασμα αλλά και για παιχνίδι...

Πτώση της δικτατορίας και, παίρνοντας συνέντευξη από την Άλκη Ζέη για το *Θούριο*, την εφημερίδα του Ρήγα Φεραίου, νέα συνάντηση με το παιδικό βιβλίο.

Πέρασαν μερικά χρόνια και πρώτη επαφή με το επάγγελμα. Το χόμπι γίνεται δουλειά στο σχολείο: διδασκαλία της Ιστορίας ως μάθημα πολιτισμού, σχεδιασμός projects, εξωσχολικά αναγνώσματα, όπως λέγαμε εκείνη την εποχή τη διδασκαλία της λογοτεχνίας και πολύ ψάξιμο...

Δοκιμές στα μουσεία της Αθήνας για να περνάμε πιο καλά με τα παιδιά κατά την επίσκεψη.

Μια σκέψη: γιατί να μην γίνει βιβλίο ένα σχέδιο εργασίας με θέμα την αρχαιολογία;

Φιλόξενη στέγη οι εκδόσεις Κέδρος.

Δημιουργείται το πρώτο βιβλίο, απλό, πρωτόλειο σχεδόν, κι έρχεται το δεύτερο και το τρίτο... βιβλία γνώσεων με θέμα την Ιστορία που πατούσαν πάνω στις εμπειρίες από την τάξη και όχι στην νοητή υποχρέωση προς τους εκδότες που συχνά απαιτούν τη δημιουργία, για εμπορικούς λόγους, μιας σειράς βιβλίων.

Πώς όμως γράφονται πραγματικά τα βιβλία; Αρκεί να κάνουμε κάτι στο μάθημα και αυτό να μετατραπεί και να μπει στις σελίδες; Όχι, χρειάζονται παραπάνω πράγματα!

Οι επισκέψεις με τους μαθητές στην Ακρόπολη έριξαν καινούριο φως. Τα πρώτα χρόνια, η αναφορά στα αρχαιολογικά στοιχεία ήταν καθοριστική. Η παρουσίαση ήταν αυστηρή: όροι, τυπολογία, λεξιλόγιο, τίποτα σημαντικό να μην ξεχαστεί. Ωστόσο, καθώς περνούσε ο καιρός, το μάθημα πάνω στην Ακρόπολη έχασε την αυστηρότητά του και δημιούργησε στο μυαλό μου ένα τρομερά ενδιαφέρον παραμύθι, που όμως φοβόμουν να το πω!

Αλήθεια, πόσες ελευθερίες μπορούσα να πάρω; Τι να κρατήσω από την ακρίβεια των δεδομένων και πόση φαντασία να μπει, ώστε οι μαθητές μου να επωφεληθούν και η επαφή με τα μνημεία να γίνει μια γόνιμη δραστηριότητα;

Προσεκτικά και αργά αργά άρχισα να παίρνω ελευθερίες και ο Παρθενώνας ήταν η αφετηρία. Άφησα στην άκρη τα τρίγλυφα και τα αετώματα, τις μετόπες και τη ζωφόρο και το μάθημα μπροστά στο ναό μετατράπηκε στο παραμύθι της ζωής του μνημείου... Τη ζωή που έζησε και ζει το μαρμάρينو κτήριο διηγιόμουν στα παιδιά που άκουγαν προσηλωμένα την αφήγηση της διαδοχής των πολιτισμών, της πραγματικής ζωής, των ανθρώπινων αισθημάτων. Είχα βρει λοιπόν το καινούργιο μου δρόμο και ίσως από τότε να έγινα συγγραφέας με άποψη για το πώς γράφονται τα παιδικά βιβλία γνώσεων, ώστε να μην είναι στεγνά και διδακτικά.

«Μέσα από τα βιβλία μαθαίνεις την ποικιλομορφία και την πολυπλοκότητα της ζωής... Τα βιβλία σου ξεκλειδώνουν τα μυστικά του κόσμου... Σε ταξιδεύουν... Σου δείχνουν εναλλακτικές...». Μ' αυτά περίπου τα λόγια διατυπώνει ο συγγραφέας Άμος Οζ τη δική του σχέση με τα βιβλία, και είναι αυτά που με απασχολούν όταν γράφω.

Αναμφίβολα, ένα βιβλίο γνώσεων ανοίγει ορίζοντες. Το θέμα είναι πώς μεταδίδει αυτές τις γνώσεις.

Σ' αυτά τα ερωτήματα ψάχνω να βρω απαντήσεις όταν γράφω, και σκέφτομαι:

Θα γράψω με βάση κάποιο πρόγραμμα;

Ναι, θα σχεδιάσω το περιεχόμενο ώστε το εύρος των αναφορών, η πολυπλοκότητα και η ποσότητα των πληροφοριών να ποικίλουν ανάλογα με την ηλικία των αναγνώστων στους οποίους απευθύνονται. Αυτό είναι μια αρχή. Στην πράξη το κείμενο πλάθεται και ξαναπλάθεται, μικραίνει, μεγαλώνει, και δεν είναι μόνο η τεκμηρίωση που έχει βαρύνοντα ρόλο, αλλά κυρίως ο αναγνώστης, όπως τον έχω συναντήσει και έχω απαντήσει ζωντανά στις απορίες του. Δεν είναι μόνο αυτά που εγώ θέλω να πω! Είναι οι έκφραση μιας υποθετικής συνομιλίας με κάποια παιδιά.

Ποιο είναι όμως το κοινό; Είναι ηλικιακά προσδιορισμένο με ακρίβεια ή το βιβλίο παίζει σε διάφορες ηλικίες; *Το κοινό είναι πρώτ' απ' όλα τα παιδιά και όσοι βρίσκονται κοντά τους: οι γονείς, τ' αδέρφια, οι φίλοι, οι δάσκαλοι. Τα βιβλία γνώσεων είναι βιβλία που προκαλούν συζητήσεις μεταξύ συνομηλίκων αλλά και με τους μεγάλους. Έχει νόημα να γίνονται αυτές οι συζητήσεις γιατί διευρύνουν το πεδίο των σχέσεων ανάμεσα στις διαφορετικές ηλικίες. Το βιβλίο δημιουργεί μια σχέση αμφίδρομη με τους γύρω, όπου παίρνεις και δίνεις, ανοίγεις κι ανοίγεις δρόμους σε άλλους, συγκεντρώνεις, εμβαθύνεις... Ένα βιβλίο γνώσεων για να πετύχει πρέπει να είναι πολλαπλών αναγνώσεων. Ας ξεπεράσουμε τα όρια μιας στενής ανάγνωσής του, που βασίζεται σε μια αντίστοιχα στενή παιδαγωγική, που λέει ότι το Χ βιβλίο ταιριάζει στο Χ μάθημα του σχολείου. Το βιβλίο «Στην Αγορά των αρχαίων Αθηναίων» ταιριάζει ακριβώς σε μερικά κεφάλαια της Ιστορίας της Δ' δημοτικού. Όμως είναι σίγουρο ότι η πλειοψηφία των ενήλικων Αθηναίων δεν έχει πατήσει ποτέ το πόδι της εκεί. Το βιβλίο, αν και γραμμένο για μαθητές, θα οργανώσει και την επίσκεψη των μεγάλων στον αρχαιολογικό χώρο και θα τους βοηθήσει να ξεδιαλύνουν τα εκθέματα του μουσείου. Δεν είναι τυχαίο ότι σειρές βιβλίων γνώσεων, με παγκόσμια εμβέλεια και επιτυχία, δεν αναφέρονται σε συγκεκριμένες ηλικίες.*

Ποιος είναι ο στόχος; Να προτείνω γνώσεις ή μια ανάγνωση γεμάτη γνώσεις που να ανοίγεται σε νέα πεδία; *Η γνώση κάνει κύκλους, σήμερα μαθαίνω αυτό, αύριο το άλλο. Και εάν είμαι προσεκτικός αναγνώστης, σίγουρα θα βρω σημεία στο κείμενο που θα μου δώσουν κλειδιά για παραπέρα ψάξιμο κάποια άλλη στιγμή.*

Κι αν το βιβλίο μου δεν διαβαστεί από την αρχή ως το τέλος;

Δεν πειράζει! Το βιβλίο «Διαβάζοντας τις βυζαντινές εικόνες» ανοίγει όταν, για παράδειγμα, ο αναγνώστης έχει τους λόγους του για να βρει πληροφορίες και να μάθει για κάποιον συγκεκριμένο άγιο ή αγία: κάποιος γιορτάζει, θα πάει στο μουσείο, στο σπίτι υπάρχει μια εικόνα που... Ας διαβαστεί λοιπόν αποσπασματικά ανάλογα με το ενδιαφέρον του αναγνώστη του κάθε στιγμή. Μ' αυτό τον τρόπο θα του δώσει απάντηση σε κάποιο ερώτημα, και ίσως ξανανοιξει αργότερα σε άλλη περίπτωση. Το θέμα είναι να καταλάβει ο αναγνώστης ότι το διάβασμα των βιβλίων δεν τελειώνει ποτέ. Πάντα μπορείς να βρεις κάτι καινούργιο.

Πόσο εξαντλητικές πρέπει να είναι οι γνώσεις που δίνονται στον αναγνώστη; Τι κρατάμε και τι αφήνουμε; Πρέπει να τα αναφέρουμε όλα;

Κάθε βιβλίο γνώσεων δεν είναι ένα και μοναδικό. Μπορεί να πλαισιωθεί από πολλές πηγές πληροφοριών, πολλά ακόμα βιβλία στα οποία έχουν γίνει άλλες επιλογές. Έτσι ο αναγνώστης ωθείται να συνεχίσει την έρευνα για να βρει περισσότερες πληροφορίες. Παράδειγμα: στο βιβλίο «Το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης, τα μνημεία και τα έργα των ανθρώπων», στο κεφάλαιο για το Ερέχθειο δεν υπάρχει τίποτα που να αναφέρεται στην αρχιτεκτονική του κτηρίου, ζητήματα που υπάρχουν αλλού. Αντ' αυτών μαθαίνουμε για τους τεχνίτες και τους μισθούς την εποχή που γίνονταν τα έργα πάνω στο Βράχο.

Τι είδους εικονογράφηση θέλω; Η εικονογράφηση να εικονογραφεί το περιεχόμενο ή να το συμπληρώνει με πρόσθετες πληροφορίες;

Αν η εικονογράφηση περιγράφει το περιεχόμενο, τότε διακοσμεί τις σελίδες, πράγμα που είναι απολύτως θεμιτό. Όμως ας μην ξεχνάμε ότι «Μια εικόνα = χίλιες λέξεις». Υπάρχουν λοιπόν περιπτώσεις που, αντί να μπουκν συμπληρωματικά κείμενα με νέες πληροφορίες, τα αντικαθιστούμε με εικόνες. Παράδειγμα: στο βιβλίο «Μακρυγιάννης, ένα πρόσωπο, μια εποχή», το 1836 ο στρατηγός κάλεσε τον Π. Ζωγράφο για να ζωγραφίσει σκηνές από τον αγώνα των Ελλήνων. Το ίδιο έτος ο Δαρβίνος επεξεργαζόταν τη θεωρία της εξέλιξης. Η εικόνα του Δαρβίνου σηματοδοτεί αφενός μια νέα αναζήτηση από τον αναγνώστη και αφετέρου εισάγει την παράλληλη Ιστορία.

Αν το βιβλίο χρησιμοποιηθεί στο σχολείο, πόσο πρέπει να ταιριάζει με το περιεχόμενο της σχολικής ύλης;

Να ταιριάζει, αλλά κυρίως να γράφει όσα δεν γράφονται στα σχολικά βιβλία. Στο σχολείο, από το δημοτικό κιόλας, τα παιδιά μαθαίνουν για τη χρήση των πηγών στην Ιστορία. Αυτή η «γνώση» πρέπει να έχει πρακτικό αντίκρυσμα για τα παιδιά ώστε να καταλάβουν πώς με τη βοήθειά τους αντλούμε πληροφορίες. Φωτογραφίες, προφορικές διηγήσεις και κείμενα εποχής ήταν οι πηγές πάνω στις οποίες βασίστηκε το «Τα χρόνια πέρασαν ... οι σελίδες γέμισαν- Ημερολόγιο 1910», ιστορικό βιβλίο για μια εποχή πολύ κοντινή στο σήμερα. Αντίστοιχα, πηγές για τη συγγραφή του «Ο βυζαντινός στρατός και το τέλος του Βυζαντίου» ήταν τα χρονικά για την Άλωση της Κωνσταντινούπολης.

Χωράει η φαντασία στα βιβλία γνώσεων; Πόση φαντασία υπάρχει στην ανάπλαση παλαιότερων εποχών; Ποιο είναι το ζητούμενο για τα ιστορικά βιβλία γνώσεων;

Η ανάπλαση του παρελθόντος εξακολουθεί να είναι ένα από τα μέσα που χρησιμοποιούν πολλοί συγγραφείς για να κάνουν ενδιαφέρον το παρελθόν. Αν πετύχουν να μην κάνουν αναχρονισμούς, έχει καλώς. Τότε η φαντασία θα δουλέψει για να πλησιάσει την πραγματικότητα μιας περασμένης εποχής, η οποία όμως θα μας είναι πολύ προσιτή. Τα εκθέματα του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου σκηνοθετήθηκαν με τη βοήθεια της φαντασίας στο βιβλίο «Μικρές ιστορίες του Μουσείου». Μέσα σε μια πλειάδα φανταστικών σκηνικών, αγάλματα, όπως οι κούροι, παρουσιάζουν τον εαυτό τους και απαντούν στις ερωτήσεις ενός πιθανού επισκέπτη του μουσείου, ο Ερρίκος Σλίμαν σημειώνει τις ελεύθερες ώρες του παρατηρήσεις και σκέψεις για αυτά που ξέθαψε στις Μυκήνες και παρακάτω μια ομάδα φοιτητών της Αρχαιολογίας κάνει μάθημα για τα αγγεία μαζί με τον καθηγητή της. Αν δεν υπήρχε η φαντασία, τα αρχαία, τα παλιά γενικά, δύσκολα θα μπορούσαν να συγκινήσουν και να πείσουν τα παιδιά ότι δεν είναι νεκρά κατασκευάσματα. Πάντως, είτε έτσι είτε αλλιώς, η φαντασία πρέπει να στηρίζεται σε κάποια δεδομένα και να ξεδιπλώνεται με τη βοήθειά τους.

Πώς να γράψω ένα βιβλίο που να μην είναι βαρετό;

Θυμάμαι μιαν αψιμαχία με αρχαιολόγους στην έκθεση για τη «Γέννηση της γραφής», το 1985, όταν η Αθήνα ήταν πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης. Οι αρχαιολόγοι ως αρχαιολόγοι ήξεραν καλά τα αρχαιολογικά. Εμείς, οι παιδαγωγοί που συμμετείχαμε, ξέραμε από ομάδες παιδιών και πώς να κεντρίσουμε το ενδιαφέρον τους. Εν γνώσει μας λοιπόν κουβεντιάζαμε μαζί τους όσα μυριζόμαστε ότι τα συνάρπαζαν, κάνοντας έκπτωση στις πολλές τεχνικές πληροφορίες. Σε πείσμα των αρχαιολόγων που επέμεναν να αναφερόμαστε εξαντλητικά στα αρχαιολογικά στοιχεία, οι ξεναγήσεις στην έκθεση και τα εργαστήρια που ακολουθούσαν περιείχαν λίγα και σταράτα και ήταν πολύ επιτυχημένα. Όταν λοιπόν βρίσκεσαι σε συνεχή επαφή με παιδιά αποκτάς πείρα και για το είδος των γνώσεων που μπορούν να αφομοιώσουν και για το πόσο μακριά μπορείς να φτάσεις χωρίς να πλατειάζεις. Ας πάρουμε απόφαση ότι δεν χωράνε τα πάντα σ' ένα βιβλίο και ας κάνουμε την επιλογή που μας φαίνεται καλύτερη.

Τελικά, σήμερα που η γνώση αναπτύσσεται με γεωμετρική πρόοδο, αξίζει να γράφει κανείς βιβλία γνώσεων για παιδιά; Μήπως παλιώνουν γρήγορα;

Ναι, αξίζει! Τα βιβλία αυτά προσφέρουν βασικές γνώσεις. Δίνουν ερεθίσματα και αποτελούν το εφαλτήριο για μελλοντικές αναζητήσεις.